

РУШІЙНІ СИЛИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Шандова Н.В.

В статті досліджено основні фактори впливу на розвиток промислового підприємства з урахуванням складових стійкого розвитку, визначено їх типологію відповідно до груп факторів виробництва.

Постановка проблеми. Для досягнення стійкого розвитку промислового підприємства необхідна погоджена взаємодія трьох складових: економічної, соціальної й екологічної. Економічна складова стійкого розвитку орієнтована на прагнення до максимізації ринкової вартості підприємства й прибутку, соціальна складова (вигода суспільству) орієнтована на людину й спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, екологічна складова повинна забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем і оцінюватися екологічним збитком від виробничої діяльності. Це обумовлює необхідність комплексного дослідження складної, багатфакторної проблеми управління стійким розвитком промислових підприємств як економічних систем, що дозволить урахувати сутнісні аспекти процесу стійкого економічного розвитку і виявити його основні фактори й керуючі параметри.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання стійкого економічного розвитку досліджували такі вітчизняні вчені-економісти, як: О.І.Амоша, О.В.Ареф'єва, Б.В.Буркинський, В.М.Гесць, В.М.Гриньова, Б.М.Динилишин, Я.А.Жаліло, О.Є.Кузьмін, О.В.Раєвнева, О.Ф.Новікова, В.М.Ячменьова. Однак, зважаючи на постійну динаміку та зміни у процесах розвитку економіки промисловості країни, на постійне виникнення нових проблем розвитку підприємств, питання визначення та системного аналізу факторів стійкого розвитку залишаються невирішеними. Недостатнє наукове дослідження проблем стійкого розвитку підприємств промисловості сприяє інтуїтивному, несистематичному здійсненню управління підприємствами, що

призводить до зниження очікуваних результатів управління, не виконання процесів прогресивних змін підприємства.

Мета статті. Метою статті є виявлення й систематизація факторів і керуючих параметрів стійкого розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу. Пропонується урахувати наступні угруповання факторів, які впливають на забезпечення стійкого розвитку:

1. Фактори, які впливають на соціальну складову стійкого розвитку промислового підприємства.

2. Фактори, які впливають на економічну складову стійкого розвитку промислового підприємства.

3. Фактори, які впливають на екологічну складову стійкого розвитку промислового підприємства.

4. Фактори, що визначають взаємозв'язок між соціальною, економічною й екологічною складовою стійкого розвитку промислового підприємства.

Перші три групи факторів асоціюються із природоспоживанням, тому що соціальна складова, економічна й у певній мірі екологічна складова, пов'язані з матеріальним виробництвом, використовують досягнення науки й техніки для одержання позитивних результатів розвитку. Четверта група факторів визначає взаємовплив і взаємозалежність складових. У світі немає нічого такого що стоїть окремо і ні з чим не пов'язане. Будь-який предмет – ланка в нескінченному ланцюзі, з'єднана як би «гачками» з навколишніми ланками. І цей ланцюг ніде не розірваний: він поєднує всі предмети й процеси світу в єдине ціле, він носить загальний характер. У суспільнім житті зв'язки ускладнюються: утворюються міжособистісні, виробничі, національні, державні, міжнародні зв'язки й ін. Зв'язки існують не тільки між предметами в рамках даної форми руху матерії, але й між усіма її формами. Це означає, що всі можливі зміни, що відбуваються в будь-якому окремому предметі або явищі, викликаються змінами в інших предметах і явищах і, у свою чергу, викликають ці останні. Кожне окреме явище, таким чином, пов'язане з іншими безліччю переходів, відносин, впливів, що мають взаємний характер. Ігнорування принципу загальних зв'язків і взаємодії згубно позначається в практичних справах. Так, заміною в конструкції виробів металевих деталей на деталі із синтетичних матеріалів, машинобудівне підприємство зменшує власне споживання дефіцитного металу, але стимулює підвищення ділової активності підприємств хімічної галузі, які в своєму прагненні освоїти

нові засоби і способи задоволення потреб машинобудівних підприємств посилюють навантаження на оточуюче середовище.

Взаємозв'язок між екологічною й соціальною складовою характеризується зміною в соціальній поведінці й орієнтаціях населення. Взаємозв'язок між економічною й соціальною складовою проявляється в розвитку можливого конфлікту інтересів по різних сценаріях, наявності латентного періоду у формуванні соціальної поведінки населення і т.д. Взаємозв'язок між екологічною й економічною складовими віддзеркалюється в кінцевій ефективності конкретних природоохоронних технологій, технічних витратах часу на підготовку їх застосування і т.д.

Сутність взаємозв'язків між екологічною й соціальною, між економічною й соціальною, а також, між екологічною й економічною складовими стійкого розвитку визначається поняттям складності, яке існує в загальній теорії систем. «Складність» - це сукупність величезного числа різних об'єктів, що діють разом [1, с. 15].

Саме через зв'язки соціо-еколого-економічний стан соціально-економічної системи являє собою приклад складності. Часті невдачі в прогнозуванні змін у соціумі, економіці, навколишньому середовищі підтверджують, що складність, властива соціо-економічній поведінці, може перевищувати межі інтелектуальних можливостей людини. Навіть при використанні складних економічних теорій і моделей виявляється, що неможливо впоратися з великою мережею взаємозалежностей. Виникають труднощі пророкування довгострокових, щорічних, або навіть помісячних станів економічного стану. Те, що в одному секторі економіки проявляється як симптом, в іншому секторі з'являється як результат подій. Наприклад, продуктивність залежить від капіталовкладень, які у свою чергу, залежать від наявності кредиту й податкових платежів. Стан економіки також залежить від мобільності трудових ресурсів, які у свою чергу, залежать від безлічі місцевих і регіональних питань, таких, як можливості наймання на роботу, вартості життя, загальні життєві умови. Нарешті, стан економіки більшою мірою визначається такими невлотимими факторами, як довіра до політики обраних лідерів. Якщо є широко розповсюджена довіра економічній політиці, сформульованій урядовими лідерами, то економічний ріст стає, по суті, самовиконуваним пророцтвом.

Наслідки проведеної економічної політики, зміни її напрямків у зв'язку з розміщенням і перегрупуванням політичних сил також можуть викликати похвалення економічної кон'юнктури або її спад і відповідно

закриття певних промислових виробництв і зупинку підприємств, що обслуговують їх. Це у свою чергу призводить до втрати робочих місць для великої кількості людей у ряді регіонів, окремих міст і т.д. Закриття великих виробництв промислового комплексу веде до різкого зниження привабливості спеціальностей технічного профілю й, відповідно, пошуку інших професій для частини населення, зміні структури попиту на освітні послуги і т.д. Активізація діяльності фінансово-комерційних структур орієнтує значну частину молоді на одержання спеціальностей економічного і юридичного профілю. Конфліктні ситуації в ряді регіонів викликають міграційні процеси.

Таким чином, при визначенні сукупності факторів, що забезпечують розвиток необхідно враховувати не тільки окремі фактори впливу, але й зв'язки взаємодії між соціальною, економічною й екологічною складовою стійкого розвитку. При цьому необхідно враховувати, що одна зі сторін у процесі взаємодії може бути провідною, визначальною, а інша – похідною, обумовленою, при однаковій важливості кожної складової. Виходячи із цього, можна зробити висновок, що саме зв'язки різних факторів впливають на якісну характеристику розвитку, і забезпечують синергійний ефект.

Досліджуючи проблему типології факторів стійкого розвитку промислових підприємств необхідно звернутися до економічної теорії, яка традиційно виділяє такі групи факторів виробництва: природні, праця, капітал [2, с. 22]. На підставі дослідження робіт із проблем стійкого розвитку, вважаємо за необхідне доповнити даний перелік факторів наступними, які виникли у процесі розвитку взаємодії факторів виробництва: інновації й менеджмент, інформація, екологія, соціум (табл. 1).

Земля – це природні фактори, які включають сукупність природних ресурсів (земля, енергетичні і неенергетичні ресурси, водні, повітряні й таке інше), притягнутих у процес виробництва. Земля слугує місцем розташування господарюючих суб'єктів – підприємств, компаній, організацій з відповідною транспортною й соціальною (школи, лікарні та ін.) інфраструктурою. Особливе значення для промислових підприємств має місцезнаходження, саме від нього залежить ефективність їх роботи.

Праця – усвідомлена діяльність людини, спрямована на створення необхідних для задоволення особистих і суспільних потреб, матеріальних і духовних благ, а також інша діяльність, визначена суспільними потребами.

Уважається, що в процесі праці відбувається споживання робочої сили, а також розвиток і вдосконалювання самої людини завдяки нагромадженню знань, досвіду, підвищенню кваліфікації. Чим більш кваліфікована праця людини, тем вище її капітал, а відповідно й дохід із цього капіталу. Фактор «праця» характеризується структурою, віком, освітою, кваліфікацією, фахом робітника, рухливістю робочої сили.

Таблиця 1

**Типологія факторів стійкого розвитку промислових підприємств
відповідно до груп факторів виробництва**

Фактори стійкого розвитку	Основні показники виміру	Показники ефективності розвитку	Шляхи забезпечення стійкого розвитку
Земля	Обсяги використовуваних ресурсів.	Ресурсоємність продукції.	Реінжиніринг; програми підвищення ресурсоефективності.
Праця	Чисельність зайнятого персоналу; структура персоналу.	Продуктивність праці	Підвищення рівня освіти; охорони здоров'я, організації праці.
Капітал	Використовувані в процесі виробництва засоби виробництва, предмети праці, джерела засобів, що використовуються для фінансування активів і операцій підприємства	Фондовіддача, рентабельність операційної діяльності.	Технічне переозброєння, впровадження ресурсозберігаючих технологій, фінансова стійкість.
Інновації й менеджмент	Витрати на нову техніку, технології, включаючи передові бізнес-технології.	Рентабельність інновацій; ефективність виробництва	Розвиток наукових досліджень; впровадження інновацій у виробництво; розвиток форм управління.
Інформація	Вартість інформаційних систем і програмного забезпечення	Швидкість впровадження інновацій на базі інформаційних систем.	Удосконалювання інформаційних систем підприємства; розвиток комунікацій, обміну знаннями й досвідом.
Екологія	Обсяги забруднюючих речовин.	Динаміка забруднення навколишнього середовища	Впровадження програм ресурсозбереження; обмеження негативного впливу на навколишнє середовище.
Соціум	Витрати на соціальні програми.	Позитивна взаємодія людей, рівень довіри, співпраці	Ефективність спільної діяльності, підвищення рівня професійної і соціальної компетенції.

Джерело: Побудовано автором.

До капіталу належать всі використовувані в процесі виробництва засоби виробництва (фабричні будинки, машини, транспортні засоби, сировина і т.д.), а також готова продукція й напівфабрикати на складі. Особливістю фактору виробництва «капітал» є те, що він подовжує процес виробництва споживчих товарів шляхом створення спочатку товарів виробничого призначення, які при використанні у виробництві дозволяють створити набагато більше споживчих товарів.

Від структури капіталу значною мірою залежать умови формування таких фінансових результатів підприємства як рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рівень фінансової стійкості й платоспроможності, рівень фінансових ризиків і в остаточному підсумку ефективність фінансового менеджменту в цілому. У сучасних умовах набуває великого значення четвертий фактор – фактор інновацій і менеджменту. Представляється, що під стійким економічним розвитком слід розуміти такий розвиток, при якому забезпечується відтворення всіх факторів виробництва й економічної системи в цілому, яке може бути досягнуте тільки шляхом ініціації й поширення інновацій. Інновація в цьому змісті виступає як матеріалізована інформація, тобто перетворена у відчутну річ. У ході розвитку процес появи нового йде безупинно. У світовій економічній літературі «інновація» інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях. Менеджмент є особливою формою людського капіталу, фундаментом якого є використання інтелектуальних можливостей, винахідливості й урахування ризику в організації виробництва і являє собою діяльність по координації й комбінуванню всіх інших факторів виробництва з метою створення благ і послуг.

Інформація – характеризує сучасні тенденції переходу суспільства від постіндустріального до інформаційного. Інформація є необхідною умовою й елементом будь-якої виробничої системи, яка за значенням прирівнюється до енергетичних і сировинних ресурсів і все частіше використовується для заміщення праці, сировини, енергії. У структурному відношенні інформація містить у собі результати закінчених науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок по підвищенню характеристик елементів і факторів виробництва, поліпшенню їх використання й удосконалюванню взаємодії між ними. Іншою складовою частиною інформації вважають досвід господарювання, що представляє нові знання виробничого персоналу. Особливе значення в даному контексті здобуває спадкоємна інформація

— сукупність навичок, умінь і знань, здатність менеджерів ідентифікувати основні характеристики виникаючих ситуацій, здатність до навчання й саморозвитку, інформація про конкретні управлінські прийоми й теоретичні концепції використані раніше для того, щоб ефективніше досягти цілей організації. Уся ця інформація зберігається в тезаурусі – системі накопичених знань підприємства й використовується в різних ситуаціях у процесі здійснення діяльності підприємством. В епоху Відродження тезаурусами називали енциклопедії. У системі факторів розвитку тезаурус – досвід розв'язання ситуацій у розвитку конкретного підприємства, тобто в ньому кожній ситуації відповідає лише єдиний розв'язок, хоча в загальній практиці функціонування аналогічних підприємств одній ситуації можуть відповідати кілька розв'язків.

Інформація дає поштовх до діяльності в новому напрямку. Цінність інформації укладається в зростанні визначеності, яка може виражатися в досягненні цілей суб'єкта, що володіє інформацією. У зв'язку із цим інформація є невід'ємною частиною плану дій суб'єкта. Тому коли мова йде про економічну систему в цілому, її потреби в інформації укладаються в налагодженні такої структури інформаційного процесу (виробництва, обміну, споживання інформації між суб'єктами), яка б забезпечувала необхідну стійкість розвитку. Ці важливі особливості інформації, а також висока ресурсозберігаюча спроможність використовується в теорії й практиці інтенсифікації виробництва для підвищення ефективності факторів економічного розвитку й прискорення його динаміки. Вона виконує сполучну функцію у відношенні інших факторів, поєднуючи їх у єдине ціле.

З погляду концепції сталого розвитку можна виділити такий фактор стійкого розвитку, як екологія, що також є важливою компонентою стійкого розвитку. Екологія – один зі значимих факторів, вплив якого на розвиток підприємства визначається наявністю природних ресурсів, ландшафтом, кліматом, екологічними вимогами.

Екологічні фактори стосовно підприємства виступають у якості джерел ресурсів для його функціонування, тобто визначають вхідні параметри діяльності підприємства. Вплив екології на функціонування підприємства спостерігається на всіх етапах: визначає вимоги до якості сировини, вимоги до використовуваної технології, вимоги до якості готової продукції й, крім того, у процесі виробництва підприємство має відходи, які справляють прямий негативний вплив на екологію.

Соціальні фактори це фактори, що включають «мінливі очікування, відносини й вдачі суспільства» [3, с. 270]. Формування соціального капіталу й соціальних мереж у суспільстві, основою якого стає приріст знання і його реальне ефективне використання з метою добробуту людей, у розвинених країнах уже сьогодні визнається в якості важливого фактору стійкого розвитку.

Соціальний капітал характеризується позитивними взаємодіями людей і залежить від рівня довіри, співробітництва, підтримки, результатом яких є мережа зв'язків між тими або іншими групами людей і їх участь у різних суспільних об'єднаннях. Без соціальних мереж суспільство може бути тільки інформатизованим, але не інформаційним. При всій важливості електронної техніки (комп'ютерів і т.п.) в інформаційному суспільстві на передній план виступають людський інтелект і людські взаємозв'язки. Різні по рівнях (суспільство, корпорації, індивідуальні користувачі) і по масштабах соціальні мережі здійснюють дійсно глобальне управління не тільки явними, але, що особливо важливо, неявними знаннями, накопиченими й новими, що суттєво підвищує рівень професійної й соціальної компетентності. Особливе значення даний процес має в колективах зі значною часткою інтелектуальної праці.

Вплив фактору соціуму визначає не тільки резерви підвищення ефективності спільної діяльності, але й неформальні зв'язки між співробітниками різних рівнів, що дозволяє більш реалістично відображати стан справ у компанії, є умовою одержання більш кошовної інформації для прийняття управлінських рішень, у тому числі при вирішенні проблем конкуренції або кооперації з конкурентами, інвесторами, клієнтами.

Таким чином, базові компоненти стійкого розвитку характеризуються наступними факторами:

- соціальна складова стійкого розвитку – праця;
- екологічна складова стійкого розвитку – земля й екологія;
- економічна складова стійкого розвитку – капітал, й інновації;
- взаємозв'язок між соціальною, економічною й екологічною складовою стійкого розвитку – соціум, менеджмент, інформація.

Промислові підприємства як складні соціально-економічні системи характеризуються значною кількістю взаємодіючих елементів, різноманітністю процесів їх взаємодії й підвладністю закономірностям і дії об'єктивних законів організації. Система, представниками якої є

підприємство, під впливом факторів середовища може відхилитися від існуючого стану стійкого функціонування при досягненні поставлених цілей. Саме тому управлінський вплив, заснований на знанні базових компонентів стійкого розвитку буде спрямований на протистояння зовнішнім збурюванням, адаптування системи, забезпечення гармонічної комбінації процесів розвитку, та стане запорукою забезпечення стійкого розвитку підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виявлено і систематизовано угруповання факторів впливу на розвиток промислового підприємства з визначенням керуючих параметрів ефективності розвитку та з урахуванням складових стійкого розвитку, а саме: фактори, які впливають на соціальну складову стійкого розвитку промислового підприємства, фактори, які впливають на економічну складову стійкого розвитку промислового підприємства, фактори, які впливають на екологічну складову стійкого розвитку промислового підприємства, фактори, що визначають взаємозв'язок між соціальною, економічною й екологічною складовою стійкого розвитку промислового підприємства. Таке угруповання дозволило визначити, що саме зв'язки різних факторів впливають на якісну характеристику розвитку, і забезпечують синергійний ефект.

Література

1. Шипулін В. Д. Основні принципи геоінформаційних систем: навч. посібник / В. Д. Шипулін. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 313 с.
2. Ніколайчук М.В. Світова економіка: підручник /М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2008. –132 с.
3. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

Abstract

Shandova N.V.

The driving forces of sustainable development of the industrial enterprise

The article studies the main factors of influence on the development of industrial enterprises with consideration of components of sustainable development, defined their typology according to the groups of factors of production.